

Доц. д-р Аида ТОДИ

(Университет “Овидиус” – Констанца, Румъния),

гл. ас. д-р Параскива БОБОК

(ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”)

РУМЪНСКИЯТ ЕЗИК – РОМАНСКИ И БАЛКАНСКИ ЕЗИК

Assoc. Prof. Aida TODI, PhD

(“Ovidius” University of Constantza,

Romania), Asit. Prof. Paraskiva BOBOK, PhD

(“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo)

**THE ROMANIAN LANGUAGE – A ROMANCE AND BALKAN
LANGUAGE MACEDONIAN-GREEK CONTRASTIVE ANALYSIS**

Romanian distinguishes itself from the other Romance languages by the presence in its basically Latin structure of some features which give its individuality. These are a series of features shared by Balkan languages as well. To what extent can Romanian, identified by researchers as a Romance language, be considered, both by its geographical position and by some linguistic aspects, as belonging at the same time to the Balkan language family, is an issue which stirred the interest of many researchers. In our paper we intend to review the opinions concerning the concept of “Balkan linguistic union” – from its appearance until the present time – as well as the place of Romanian language in a Balkan context.

Key words: Balkan language family; Balkan linguistic union; Romanian language in a Balkan context; individuality.

Понятието *езиков съюз*¹ се определя като „групиране на езиците според сходни характеристики в тяхната фонологична, морфологична и синтактична структура, словообразуването и лексиката, които, за разлика от езиковите семейства (определяни най-вече чрез общия произход на морфемите и думите от основния речников фонд), са били придобити или са се формирали постепенно под влияние на едни и същи географски и културно-исторически фактори. Основната причина за формирането на езиковите съюзи е *езиковият контакт* и *сходство* или *интерференция*, с други думи, различни случаи на *билингвизъм* или *мултилингвизъм*, дължащи се на субстрата или адстрата” (Steinke 1999: 45).

Понятието *балкански езиков съюз* и определянето на балканските езици поражда *различни теории и противоречия*.

Първите опити да се установи една общност на балканските езици са дело на Б. Копитар (Kopitar 1829). Без да използва термина *балкански езиков съюз*, той предлага обединяване на балканските езици (албански, румънски и

български) и уточнява, че трите езика (между тях той не включва гръцкия) съставляват един речеви модел, но с три различни езикови съдържания. По-късно Фр. Миклошич (Miklosich 1861) включва към тях и гръцкия (този модел се приема от повечето лингвисти) и предлага първия списък на балкански елементи, който и до днес служи като основа на изследователите на балканските езици². Понятието *балкански езиков съюз* е формулирано по-късно, през 1928, от Н. Трубецкой, на първия Международен конгрес на лингвистите в Хага. Между езиците, които формират балканския езиков съюз, той посочва български, гръцки, румънски и албански.

За основател на балканското езикознание се счита Кр. Сандфелд, който предлага едно задълбочено описание на „балканския езиков съюз“ и поставя основите на един нов клон на лингвистиката, *балканистиката* (Sandfeld 1930). Той доказва, че както може да се говори за класическа филология (която обхваща два далечно родствени езика, латински и старогръцки), така може да се говори и за балканска филология. Балканските езици, твърди той, могат да бъдат изследвани сравнително-исторически, в рамките на ареалната или типологичната лингвистика. Понятието *балканско езикознание* е било разглеждано многократно, от различни изследователи³ (за историята на изследванията в областта на балканския езиков съюз виж също Todi 2004a).

Лингвистите изтъкват множество *фактори*, които стоят в основата на приликите между балканските езици: а) *субстратът* – сродният произход обяснява приликите между албански и румънски, а тракийският елемент, който е в основата на двата езика, може да обясни някои общи думи в тях; б) *общият живот на балканските народи* и *билингвизмът* – общите черти на балканските езици се дължат и на сходната в миналото социална и икономическа структура; билингвизмът е в състояние да предизвика промени във фонетиката, морфологията, синтаксиса на един език и най-вече в лексиката; в) *влиянието на византийската култура* на Балканския полуостров и в румънските княжества на север от Дунав.

Проблемът е подробно разгледан от Ал. Росети (Rosetti 1958, 1968); някои предромански черти в румънски и албански са проникнали и в езиците, появили се на Балканите по-късно (български и сръбски). Росети посочва, че балканският езиков съюз, част от който е и румънският, се основава на първо място на една обща култура⁴.

При формирането на балканските култури може да се говори за единство, предопределено от общата територия, Балканският полуостров, обитаван някога от траки, даки, илири и други народи от този регион. Действието на субстрата, влиянието на гръцката и латинската цивилизация, билингвизмът и мултилингвизмът биха могли да обяснят много от специфичните особености на днешните балкански езици. Приликите между балканските народи не се ограничават само да езиковите елементи. Балканският езиков съюз се е формирал на основата на една културно-историческа общност, появила се вследствие на интензивните и продължителни взаимни контакти между народите в този регион.

Х. Шалер разглежда понятието *езиков съюз*, обръщайки особено внимание на старогръцкия и латинския език, които имат особено значение като обединяващ фактор, дори по-голямо от това на езиците субстрати (Schaller 1975). Той разделя балканските езици на три категории: славянски (български, македонски славянски, сърбохърватски), неславянски (новогръцки, албански, румънски) и турски (според принадлежността към този географски регион). Разграничавайки се от Сандфелд, който счита, че гръцкият е ядрото на най-голямата част от иновациите в езиците, говорени на Балканите. Шалер установява две категории „балканизми“: първични (присъстващи във всички езици от балканския езиков съюз) и вторични (присъстващи само в два или три от тях). В зависимост от броя „балканизми“, които притежават, и балканските езици са от два типа: първостепенни (български, албански, македонски славянски, румънски), съставлящи „ядрото“ на балканския езиков съюз, и второстепенни (гръцки и сърбохърватски) (за разграниченията на тази класификация вж. Saramandu 2003).

През 1930 Кр. Сандфелд прави преглед на дотогавашните изследвания в тази област, като определя важно място за гръцкия език (когото счита за източник на най-значимите балканизми) и категорично изключва от групата на балканските езици турския – разграничение, което се появява в по-голямата част от по-късните изследвания⁵. По-късно към утвърдените четири езика Х. Бирнбаум (Birnbbaum 1965) добавя и македонския.

Като изхожда от изключително географски критерии и доказва неефективното определяне на тази област, Г. Райхенкрон (Reichenkron 1962) добавя към приетите от повечето изследователи четири езика – албански, български, гръцки и румънски, също и сърбохърватски, словенски, турски и унгарски.

В. Георгиев подчертава, че понятието *балканско езикознание* е от различен тип в сравнение с романското или славянското езикознание. Балканското езикознание, казва още той, не представлява само проблем на взаимодействието между балканските езици, но и проблем на общото езикознание (Georgiev 1968a).

Както посочва Ал. Росети, балканските езици (румънски, български, албански, новогръцки, към които той добавя, с някои резерви, и сърбохърватски), макар и не близко родствени, представят, благодарение на вековното съжителство на народите, които ги говорят, едно „езиково единство“, чрез редица характерни черти, които им придават особена окраска. Тези общи черти (най-вече в морфосинтактичната структура и лексиката), ни позволяват да говорим за езиково единство или общност. Твърди се, че реалната основа на балканското езиково единство е създадено едновременно с римското управление, а „за едно силно взаимно проникване на балканските езици може да се говори от момента на идването на славяните и на упражняването на турското влияние (в албански, български, сърбохърватски, румънски), когато населението навсякъде е двуезично и дори триезично“ (Steinke 1999: 58).

Както подчертава Петя Асенова (2002: 17), някои от трудностите за разрешаването на въпроса за балканския езиков съюз са резултат на две обективни причини: от една страна, известен брой балканизми са характерни и за някои

езици, исторически и географски свързани с Балканския полуостров – турски, словенски, арменски, унгарски и, на първо място, сърбохърватски; от друга страна, балканизмите са разпространени в нееднаква степен в различните диалекти на балканските езици⁶. Петя Асенова изтъква мястото на българския между балканските езици: поради своето централно географско разположение той е в пряк контакт с всеки от тях и има ролята на посредник във взаимните им контакти. Пълнотата и последователността, с която балканизмите се проявяват в български, посочва авторката, са причината, поради която българският е считан за „еталон за балканския езиков съюз” (вж. Bernstein 1968: 77), а равновесието на българските балкански варианти се определя като синтез на всички балкански езици (Seidel 1963: 913). И наистина, не съществува почти нищо в общата характеристика на балканския езиков съюз, което да не е представено в системата на *българския език*, така че той е един вид *инвариант на балканския езиков тип*, който синтезира неговите отличителни особености.

Какво е мястото на румънския език между балканските езици? Ето един въпрос, който си задават много изследователи.

Изследването на езиците от Югоизточна Европа довежда до заключението, че румънският, българският, албанският, новогръцкият, към които някои добавят и сърбохърватския, представят редица общи черти, които са причина тези езици да образуват един “езиков съюз”, въпреки че имат различен произход. Заключението на изследователите⁷ е, че “идеята за езиков съюз не може да бъде отхвърлена. Тя не накърнява по никакъв начин латинската същност на румънския език, който е запазил своя романски характер, въпреки всички влияния (включително автохтонните или славянските, на българския, сърбохърватския, македонския език и т.н.)” (Steinke 1999: 65).

Повечето изследователи⁸ включват в списъка на балканизмите следните черти: изгубването на инфинитива, сливането на генитива с датива, образуване на бъдеще време с *velle*, а не с *habere*, развиване на енклитична членна форма, удвояването на личното местоимение в служба на допълнение, образуването на числителните от 11 до 19. Към тях Вл. Георгиев добавя следните четири категории прилики между балканските езици: а) сходна артикулационна база за гласните и някои съгласни, редуция на гласните, гласната ъ; б) прилики в рамките на лексиката в голям брой случаи; в) запазване на сходни или сравними морфемии; г) развиване на идентични или най-малко паралелни (типологически сходни, еднотипни) морфологични и синтактични елементи.

К. Щайнке и А. Врачу, отбелязвайки някои неясноти, дължащи се най-вече на терминологията, отговарят на критиките срещу понятието *балканско езикознание* от страна на някои изследователи (Steinke 1999: 58). Двата лингвисти правят следните уточнения:

а) Понятието *балкански езиков съюз* не трябва да бъде обусловено от полезността му при разглеждането на общите явления (във фонетиката, морфологията и синтаксиса), наследени от субстрата, въпреки че той също има значителна роля. От друга страна, идеята за езиков съюз не може да бъде свързана само със субстрата.

б) Фактът, че общите за балканските езици елементи са по-малко на брой от родствените, не означава, че те трябва да бъдат пренебрегнати.

в) Включването на румънския между балканските езици не изключва неговия романски характер и произход.

г) В случая на балканския езиков съюз става дума за идентични структурни елементи, част от които имат независим произход, а други са следствие на съществуващите контакти на Балканския полуостров от най-стари времена, включително и между субстратните езици. Специалистът не може да ги игнорира, трябва да ги има предвид, да ги опише или да обясни техния произход, функция и т. н.

Румънският език се отличава от останалите романски езици с присъствието в структурата му, латинска в своята същност, на няколко характерни черти, които го индивидуализират и които се срещат също и в балканските езици. В една от своите статии Росети поставя следния въпрос: „Кои са елементите, които румънският дължи на балканските езици?“ и в следващите страници определя характерните за румънския и останалите балкански езици черти. Тези черти, споменавани от различни изследователи, могат да се групират в зависимост от езиковите области: фонетика, морфология, синтаксис, лексика.

Във *фонетиката* следните елементи се приемат за общи за балканските езици:

а) Появата на една неударена гласна, със сходен тембър в румънски, албански и български език: *ă, ě, ǝ*⁹.

б) Идентичната промяна на интервокалното *-n- > -r-*, в румънски и албански. Тази промяна е разгледана от Ал. Росети.

в) Процесът на лабиализация на велара *k* в консонантните групи *ks, kt* в някои случаи (явление, общо за румънския и албанския). Росети посочва, че тази промяна се открива в много древни езици (гръцки диалекти, старомакедонски), а днес в южните италиански говори¹⁰.

Що се отнася до *морфологията*, някои лингвисти считат за „балкански черти“ следните: задпоставения определителен член, изчезването на инфинитива, образуване на бъдеще време със спомагателния глагол „искам“. Колкото до неопределителните местоимения и наречието, Ал. Росети изтъква, че в румънски неопределителните местоимения и наречието се образуват чрез добавяне на частицата *-va* (< лат. *volet*), а в албански с добавяне на *-do* (III лице на глагола *duo* ‘искам’): дакорум. *careva, undeva*, алб. *kudo, sado*; задпоставеният определителен член (който се появява и в албански и български) индивидуализира румънския между останалите романски езици.

Някои лингвисти отдават на балканския контекст наличието на среден род в румънски, аспект, с който се занимават много лингвисти (А. Росети, Ал. Граур, Й. Котяну, Й. Пътрucz, К. Тогeби). От тази гледна точка, румънският се отличава от останалите романски езици, които имат само мъжки и женски род. В румънски средният род е много продуктивен.

Заместването на инфинитива с конюнктив е явление, познато в гръцки, румънски, български, македонски славянски и албански. Конструкцията с конюнктив замества инфинитива¹¹.

В областта на *синтаксиса* Ал. Росети (1965) изтъква като общ за румънския и останалите балкански езици елемент структурата на подчинените изречения за цел. Така, в румънски, албански, новогръцки и български те се въвеждат с помощта на съюзите (*за*) *да*, рум. (*ca*) *să*, алб. *të*, нгр. *va*, следвани в румънски, албански и новогръцки от конюнктив.

В *лексиката*, румънският език притежава редица изрази, които липсват в останалите романски езици, но присъстват в езиците от „балканския езиков съюз”: албански, български и новогръцки. Лингвистите, които изследват отношенията между балканските езици уточняват, че съществуват големи прилики между идиоматичните конструкции¹²¹.

Трудно може да се направи разграничение между по-старите и по-новите езикови калки, общи за балканските езици. В замяна на това изследователите отбелязват в своите научни трудове някои примери от изразите, които са общи за румънския и останалите балкански езици. Много подобни идиоматични изрази, със съответствия в балканските езици, са описани от Кр. Сандфелд, П. Папахаджи, Е. Чабей, С. Пушкариу, Гр. Брънкуш.

Гр. Брънкуш отбелязва цяла редица от общи за двата езика елементи (значения и фразеологизми – устойчиви словосъчетания, изрази и поговорки), някои от тях идентични не само по смисъл, но и като структура, като някои се срещат и в други балкански езици (Brâncuș 1999: 22).

Ал. Росети счита румънския език за романски, принадлежащ към „балканския езиков съюз”, но, от друга страна, С. Пушкариу и Й. Йордан подчертават, че определянето на румънския според неговия балкански характер трябва да се свързва с географски (а не лингвистични) признаци.

Следователно изследването на контактите между балканските езици доказва наличието на общи черти, които се отнасят до морфологични, синтактични, а също и лексикални сруктурни елементи – черти, които са смятани от С. Пушкариу (Pușcariu 1937) за резултат от конвергенция, а не на родство.

Без да бъде изчерпана от многобройните изследвания, направени от предходните поколения, обширната област на балканистичните изследвания все още очаква своите изследователи.

БЕЛЕЖКИ

¹ Англ. *language union, glottal union, regional association of languages*, фр. *union linguistique, alliance de langues*, нем. *Sprachbund*, исп. *alianza* или *asociaciyn de lenguas*, рус. *языковой союз*.

² Г. Вайганд (Weigand 1924) изразява някои резерви относно присъствието на връзката между балканските езици, като все пак признава важната роля на връзката за формирането на останалите балкански езици. Г. Вайганд и Вл. Георгиев не са напълно против неговото включване между балканските езици, въпреки че връзката представя някои отклонения в сравнение с тях (членуването, числителните имена).

³ Между тях ще споменем Б. Копитар, Фр. Миклошич, Г. Вайганд, Кр. Сандфелд, Т. Капидан, Н. Йокъл, П. Скок, Ов. Денсушиану, Вл. Георгиев, Ал. Росети, Х. В. Шалер, К. Щайнке, А. Врачу, Е. Банфи, Гр. Брънкуш, П. Асенова.

⁴ В античността Балканският полуостров е бил разделен на две културни зони: римска и гръцка. Този, който установява границата между гръцкия и римския свят, въз основа на откритите надписи на гръцки и латински език, е К. Иречек (наречена по-късно линията на Иречек).

⁵ Н. Трубецкой, П. Скок, М. Будимир, Ал. Росети, Е. Зайдел.

⁶ Това е основният мотив, който подхранва резервите на известни лингвисти като А. Белич, Ст. Младенов, Н. Андриотис, Г. Курмулис за съществуването на балкански езиков съюз по принцип (срв. например Младенов 1939; Andriotis 1968: 30)

⁷ Г. Майер, Г. Вайганд, В. Йокъл, П. Скок, Вл. Георгиев, Т. Капидан, Ов. Денсушиану, Ал. Росети, Гр. Брънкуш.

⁸ Фр. Миклошич, Кр. Сандфелд, П. Скок, М. Будимир, Х. Барич, Е. Чабей, Вл. Георгиев, Ал. Росети, С. Бернщейн, Г. Вайганд, Е. Зайдел, Х. Бирнбаум, В. Гизе.

⁹ Лат. *camisia* > друм. *cămașă*, алб. *këmishë*, лат. *parentem* > друм. *përinte*, алб. *përint*; бълг. *car* – *ćuricú*.

¹⁰ Лат. *lucta* > дакорум. *luptă*, алб. *luftë*, лат. *coxa* > дакорум. *coapsă*, алб. *kofshë* (Rosetti 1965: 316).

¹¹ рум. *vreau să mănânc*, в останалите романски езици конструкцията е от типа *vreau a mânca*; срв. фр. *je veux manger*, итал. *voglio mangiare*.

¹² Кр. Sandfeld, P. Papahagi, E. Çabej, Gr. Brâncuș.

ЛИТЕРАТУРА

Асенова, 2002: Асенова, П. Балканско езиковедие, Велико Търново, 2002.

Младенов, 1939: Младенов, Ст. Българският език в светлината на балканистиката. – В: ГСУ–ИФФ, XXXV, 13, 1939, 1–72.

Andriotis, 1968: Andriotis, N. P., Kourmoulis, G. Questions de la linguistique et l'apport de la langue grecque. – Actes VI, 1968, 21–30.

Banfi, 1985: Banfi, E. *Linguistica balcanica*, Bologna, 1985.

Barić, 1961: Barić, C. La perte de l'infinitif dans les langues balkaniques. – В: Godišnjaka II, 1961, 1–11.

Birnbaum, 1965: Birnbaum, H. *Balkanislavisch und Südslavisch*. – В: Zeitschrift für Balkanologie, München, III, 1965, 12–63.

Brâncuș, 1999: Brâncuș, Gr. *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Bibliotheca Thracologica, XXX, București, 1999.

Çabej, 1959: Çabej, E. Unele probleme ale istoriei limbii albaneze. – В: SCL, X, IV, 1959, 527–560

Candrea, 1935–36: Candrea, I. A. Cercetări privitoare la lingvistica balcanică, București, 1935–36.

Capidan, 1927: Capidan, Th. *Românismul balcanic*. – В: RF, I, 1927, 155–165.

Capidan, 1924: Capidan, Th. *Românii din Peninsula Balcanică*. – В: Anuarul Institutului de Istorie Națională, II, 1924, 91–117.

- Capidan, 1924–1926:** Capidan, Th. Români nomazi. Studiu din viața românilor din sudul Peninsulei Balcanice. - B: DR, IV, 1924–1926, 183–352.
- Capidan, 1936:** Capidan, Th. Romanitatea balcanică, București, 1936.
- Feuillet, 1986:** Feuillet, J. La linguistique balkanique, Paris, 1986.
- Frâncu, 1969:** Frâncu, C. Cu privire la “uniunea lingvistică balcanică”. Înlocuirea infinitivului prin construcții personale în limba română veche. - B: ALIL, XX, 1969, 72–114.
- Gabinski, 1992:** Gabinski, M. Conexiunile balcanice ale unor frazeologisme românești. - Â: Revista de lingvistică și știință literară, Chișinău, 1992, 4.
- Georgiev, 1968a:** Georgiev, Vl. Le problème de l’union linguistique balkanique. - B: Actes du Ier Congrès international des études sud-est européennes, tome VI, 1968, 7–14.
- Georgiev, 1968b:** Georgiev, Vl. Lingvistica balcanică și limba română, București, 1968.
- Georgiev, 1961:** Georgiev, Vl. Sur l’ethnogenèse des peuples balkaniques – le dace, l’albanais et le roumain. - B: St Cl, III, 1961, 23–27.
- Graur, 1937:** Graur, Al. Coup d’oeil sur la linguistique balkanique. - B: BL, IV, 1937, 31–45.
- Graur, 1971:** Graur, Al. Expressions parallèles en grec et en roumain. - B: RESEE, 9, 2, 1971, 263–267.
- Hasdeu, 1892:** Hasdeu, B. P. Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice, București, 1892.
- Kopitar, 1829:** Kopitar, B. Albanische, walachische und bulgarische Sprache, Wien, 1829.
- Meillet, 1934:** Meillet, A. Le problème de la linguistique balkanique. - B: RIEB, 1934, 29–30.
- Miklosich, 1861:** Miklosich, Fr. Die slavischen Elemente im Rumunischen, Wien, 1861.
- Papahagi, 1908:** Papahagi, P. Parallele Ausdrücke und redensarten im Rumänischen, Albanischen, Neugriechischen und Bulgarischen. - B: WJ, XIV, 1908, 113 и др.
- Petrovici, 1967:** Petrovici, E. Despre uniunile lingvistice (Limbile balcanice și limbile vest-europene). - B: RS, XIV, 1967, 5–11.
- Petrovici, 1965:** Petrovici, E. Trăsături balcanice comune în sistemele fonetice ale românei și albanezei. Vocala de tipul *ă*. - B: CL, 10, 1, 1965, 67–72.
- Poghirc, 1960:** Poghirc, C. Vocalele rom. *a*, alb. *ë*, bulg. *ъ* și oscilația a/e în grafia cuvintelor trace. - B: SCL, XI, 1960, 657–660.
- Poghirc, 1962:** Poghirc, C. Particula pronominală *-ne* în greacă, albaneză și română (În legătură cu rom. mine, tine, sine). - B: SCL, XIII, 4, 1962, 491–495.
- Pușcariu, 1937:** Pușcariu, S. Études de linguistique roumaine, Cluj-Bucarest, 1937, 173.
- Reichenkron, 1962:** Reichenkron, G. Der Typus der Balkansprachen. - B: Zeitschrift für Balkanologie, Munchen, I, 1962, 91–122.
- Rohlf, 1958:** Rohlf, G. La perdita dell’infinito nelle lingue balcaniche e nell’Italia meridionale. - B: Omagiu Iordan, 1958, 733–744.
- Rosetti, 1985:** Rosetti, Al. La linguistique balkanique, București, 1985.
- Rosetti 1967:** Rosetti, Al. Balcanica. Despre rom. *ă*. - B: SCL, XVIII, 2, 1967, 119–120.
- Rosetti, 1958:** Rosetti, Al. Considerații asupra “uniunii lingvistice balcanice”. - B: SCL, IX, 1958, 303–307.

Rosetti, 1968: Rosetti, Al. L'apport du latin balkanique et du roumain a la constitution de la communauté balkanique. – B: Actes du premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes, Sofia, VI, 1968, 31–39.

Rosetti, 1963: Rosetti, Al. La situation du roumain parmi les langues balkaniques. – B: SIF, III, 1963, 171–180.

Rosetti, 1965: Rosetti, Al. Situația limbii române între limbile balcanice. – B: SCL, XVI, 1965, 315.

Rosetti, 1963: Rosetti, Al. Sur le traitement des groupes **ks**, **kt** dans les langues balkaniques. – B: RESEE, I, 1963, 1–2, 41–74.

Rosetti, 1970: Rosetti, Al. Sur les frontières latin-balkaniques. – B: RRL, XV, 5, 1970, 505–506.

Sandfeld, 1902: Sandfeld, Kr. Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und den Balcansprachen, in Jahresberich, X, 1902, 75–131.

Sandfeld, 1936: Sandfeld, Kr. & P. Skok. Langues balkaniques. – B: RIEB, II, 1936, 4.

Sandfeld, 1930: Sandfeld, Kr. Linguistique balkanique. Problèmes et résultats, Paris, 1930.

Saramandu, 2003: Saramandu N. Două introduceri în lingvistica balcanică, în Studii aromâne și meglenoromâne, Constanța, 2003, 213–221.

Schaller, 1975: Schaller, H. W. Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanphilologie, Heidelberg, 1975.

Seidel, 1958a: Seidel, E. Elemente sintactice slave în limba română, București, 1958.

Seidel, 1958b: Seidel, E. Probleme und Methoden der Balkanlinguistik. – B: Omagiu Rosetti, 1958, 775–788.

Solta, 1980: Solta, G. R. Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer berücksichtigung des Substrats des Balkanlateinischen, Darmstadt, 1980.

Steinke, 1999: Steinke, K. & A. Vraciu. Introducere în lingvistica balcanică, Iași, 1999.

Todi, 2004b: Todi A. Linguistic inter-relations between Romanian and the Balkan Languages. – B: Primul simpozion internațional Limbi, culturi și civilizații europene în contact. Perspective istorice și contemporane, Târgoviște, 2004, 307–311.

Todi, 2004a: Todi A. Balkan Linguistics – brief history of the previous research. – B: Primul simpozion internațional Limbi, culturi și civilizații europene în contact. Perspective istorice și contemporane, Târgoviște, 2004, 317–322.

Togebly, 1961: Togebly, K. L'infinitif dans les langues balkaniques. – B: Romance Philology, XV, 1961, 221–233.

Vraciu, 1972: Vraciu, A. Limba română și limbile balcanice. Problema substratului. – B: Actes, XII, 1972, 965–973.

Weigand, 1924: Weigand, G. Ethnographie von Makedonien, Leipzig, 1924.